

Tarihçinin sirt çantası



Cumhuriyet kurulurken Kürt meselesi: Asimilasyon - asayiş - medeniyet

MEHMET Ö. ALKAN

Cumhuriyet için Kürt meselesi asimilasyon, asayiş ve medeniyet meselesiydi. İmparatorluğun son döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nın şekillendirmeye başladığı Kürt meselesine resmî bakış, neredeyse olduğu gibi Ankara hükümeti tarafından da Cumhuriyet'in ilanı öncesinde benimsenecekti. Mesele aslında basitti. Birinci olarak, Kürtler aslen Turanî bir kavimden gelen Türklerdi ve fakat bunu unutmuşlardı. Öncelikle bu *hatırlatmanın* yapılması gerekiyordu. Orta Asya'dan göç sırasında yollarını şaşırarak Türklerden bazıları dağlara çıkmış hem köklerini hem dillerini unutmuşlardı. Dağlarda karlar üzerinde gezerken çıkardıkları kart-kurt seslerine atfen onlara Kürt denmişti. Cumhuriyet, Kürtlere asıl kimliklerini, Türk olduklarını hatırlatacağı. Bu hatırlatma yani asimilasyon süreci, Türk milliyetçiliğinin resmî olarak inşası sürecine de rastladığı için ağır bir şekilde yaşanacaktı. Ama Kürtler aslında Türk olduklarını bir kez anlayıp hatırlarlarsa Türkiye coğrafyasında farklı bir millet ve dolayısıyla "ayrılıkçılık" diye bir sorun kalmayacaktı.

Devletin propaganda ve eğitim yoluyla öncelikle Türklerle benimsetmeye çalıştığı, Kürtlerin aslında Türk oldukları tezini, Kürtlerin kabul etmemeleri "isyan" demekti ve silahla bastırılacaktı. Dolayısıyla hatırlamak istememek, direnmek ve tepki vermek bir *asayiş sorunu* olarak algılanacak,

takdim edilecek, asiler de eşkıya olarak tanımlanacak ve "tedip edilip" cezaları verilecekti. Zira eğer Kürtlerin ayrı bir millet olduğu bir şekilde kabul görürse, uluslararası ortam dâhil olmak üzere bu, Kürtlerin taleplerine ve hareketlerine meşruiyet sağlayabilirdi. O nedenle İttihat ve Terakki'den itibaren asıl amaç Kürtlerin Türk olduğunu iddia ederek bu seçeneği âkim kılmaktı. Hatta Lozan görüşmelerinde de Musul Meselesi ile ilgili olarak bu bizzat İsmet Paşa tarafından iddia edildi.

Ve nihayet Kürt meselesi bir *medeniyet* meselesi olarak ele alınacaktı. Kürtler –Zazalar- Dersimliler gayri medeniydi, günlük hayatlarında adeta ilk çağı yaşıyorlardı. Siyasi olarak aşiret yapısı da feodal/derebeyi tarzıydı ve Ortaçağdan kalma Cumhuriyet'e yakışmayan tasfiye edilmesi gereken bir kurumdu. Üstelik Cumhuriyetin yeni getirdiği çağdaş medeniyetin kural ve kurumlarını tanımamakta ısrar ediyorlardı. Dolayısıyla günlük hayat olarak ilk çağlardaki gibi medeniyetten nasibini almamış, adeta yarı-vahşi yaşayan ve bir an önce Cumhuriyet'in sağlayacağı medeniyetin nimetlerinden yararlanması gereken bir topluluk ve coğrafyaydı. Özellikle 1930'ların gazetelerine ve gizli veya açık hazırlanan ve şimdilerde yayımlanmış olan raporlarına bakılırsa mübalağa etmediğim hemen anlaşılır. Buna Kürtlerden önce, yeni yetiştirilen Cumhuriyet nesli, eliti, aydınları/mü-

nevverleri inandırılmalıydı. Propaganda ve sansür başarılı oldu.

Kısaca Cumhuriyet için Kürt meselesi kurulduğundan itibaren, Kürtlere Türklüğünü hatırlatma/asimilasyon, asayişini sağlama/tehdit ve geri kalmış bir coğrafyaya/topluluğa medeniyet götürme projesiydi... Bedeli çok ağırды.

Oysa birazdan aşağıda değineceğim gibi, Cumhuriyetin kurulması sırasında, ilanından birkaç hafta önce Ankara'ya, bütün bunların yaşanmasının anlamsızlığını dile getiren ve Kürtlerin kendi kimlikleriyle Türklerle birlikte yaşamalarını teklif eden bir çözüm önerilmişti. İlginçtir 90 yıl sonra Barış Süreci ile de benzerlik göstermekte...

Sèvres'e Giden Sürecin Kürtlerde Yarattığı Travma...

I. Dünya Savaşı, öncesi ve sonrasıyla milli kimliklerin krizler içinde icat, inşa ve şekillendiği yıllardır. Bu döneme daha yakından bakmak günümüze devreden birçok meseleyi anlamak açısından da büyük önem taşıyor. Türk kimliği ve milliyetçiliğinin inşa edildiği 1912-1922 yılları arasındaki 10 yıllık yıkım ve tahribat sürecinde Kürt kimliği ve Milliyetçiliği de inşa edilmekteydi. Türk ve Kürt kimliklerinin/milliyetçiliklerinin icadı, inşası, savrulmuş ve çatışması bu sırada yoğunlaştı.

Ancak Türkiye tarihi açısından hem I. Dünya Savaşı sırası hem de sonrasında yaşananları yeterince araştırmadığımız gibi üzerine konuşmak ve hesaplaşmak da henüz mümkün olmadı. Umalım ve dileyelim 100. yıllar buna vesile olsun...

Sèvres Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu açısından I. Dünya Harbini sonuçlandıran, daha genel bir ifadeyle imparatorluğu tasfiye eden ve mal varlığını paylaştıran yürürlüğe girmemiş bir belgeydi. Müslüman-Türlere Orta Anadolu'ya sıkışmış küçük bir köylü devleti coğrafyası bırakılmıştı. Ancak daha birkaç yıl önce 20. yüzyılın ilk ve büyük telafisi imkânsız mağduriyeti, "Büyük Felaketi" yıllar sonra verilmek istenen adıyla "soykırımını" yaşamış bir millet olan Ermeniler için, "Büyük Ermenistan"a giden yolda beklenmedik bir kazanç oldu. Kürtler ve Rumlar için ise hayal kırıklığı hatta travma. Zira her iki milletin kendile-

rine ait olduğunu iddia ettikleri coğrafya yani Doğu Anadolu ve Karadeniz kıyıları dâhil "Büyük Ermenistan" olarak belirlenmişti.

Rumlar da Kürtler de daha 1919 yılından itibaren bunu anlamışlardı. Pek bilmediğimiz ancak gerçekten ilginç öneriler o sıralarda ortaya çıktı. Örneğin Rum cemaati içinde önemli isimlerden olan Trabzon Rum Metropoliti Hrisantos Efendi hem hayal kırıklıklarını hem de ilginç tekliflerini dile getiren önemli isimlerdendi. Hrisantos Efendi 1919'da Paris'teki barış görüşmelerine katılmış ve Trabzon'a dönüşünde orada yayımlanmakta olan *İstikbal* gazetesine bir beyanat vermiştir. Verdiği beyanatta üç konuya dikkat çekmişti. Birincisi Barış görüşmelerinde gündeme gelen "Büyük Ermenistan" kurulması konusudur ki Trabzon'u da içine aldığı için Rumlar arasında çok ciddi bir tedirginlik uyandırdığını ifade etmişti. Beyanatın ikinci önemi Hrisantos Efendi'nin, Türklerle Rumlar arasındaki "*kadim muhabbetin*" yeniden kurulmasının sağlanması, barış içinde birlikte yaşama çağrısıydı. Üçüncü ise daha da ilginçti, Anadolu'da yaşayan bütün kavimlerin ortak bir "*Anadolu Mefkûresi*" fikri etrafında toplanması ve "*Anadolu Medeniyeti*" yaratmak için ortak çalışmalar yapmak konusundaki önerileridir. Farklılıklarla birarada yaşama ve ortak değerler yaratma konusundaki bu teklifler ve girişimler üzerinde şimdiye kadar durulmamıştır. Hiç kuşku yok ki 1918-1922 yılları arasındaki keşmekeş dönemin ihmal edilmiş bu yanına eğilmekte yarar olduğu açıktır. [Bkz. "Türkler ve Rumlar" *İkdam* No:8183 (23 Teşrin-i Sani 1335/1919 ve 29 Sefer 1338) s.1]

Sèvres Anlaşması metni ortaya çıktığında Kürtlerin siyasi telaşı bir noktada daha da artacaktı. Zira Kürtlerin tedirgin olduğu, fakat fazla dile getirilmeyen konulardan biri hem kendi "anavatanlarının" Ermenistan'a verilmesi hem de "Hristiyan" bir devlet olarak Ermenistan'ın inayeti altında, tarifi yapılmamış bir muhtariyet içinde yaşamak tedirginliği idi.

Çağın modası, gerçeği ve siyasi hareketlerin meşruiyet kaynağı milliyetçilikti. İmparatorluklar tasfiye edilirken, milli hareketlere sempatiyle bakılıyor, siyasal hak iddia etmenin ve elde etme-

nin en etkili yolu milli kimliklerin dile getirilmesi, milliyetçilik hareketleri şeklinde oluyordu.

I. Dünya Savaşı: Nüfusun ve Coğrafyanın Millileştirilmesi? “Tehcir ve Taktik”...

I. Dünya Savaşı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne “tehcir ve taktik” yöntemleriyle coğrafya ve nüfusunu millileştirmek suretiyle şekillendirme “fırsatı” vermişti. Bu Ermeniler için bir felâket demektir. Anadolu coğrafyasındaki Kürtlerin payına düşen ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kürtlerin Turani bir kavimden geldiği iddiasıydı. Daha I. Dünya Savaşı sürerken *Kürdler* adıyla bir kitap yayımlanmışlardı. Üstelik bu iddia aslında hiç yaşamamış Dr. Friç adlı bir Alman tarafından yazılmış gibi gösterilmişti. Aslında eser Habil Adem takma adıyla kitaplar yazmakla tanınan İsmail Pelister'in yazdığı bir propaganda kitabıydı. Dolayısıyla Kürtler, aslen Türk olduklarını bu süreçte, I. Dünya Savaşı sırasında öğrenmeye başladılar! Türk milliyetçiliği Alman referansıya şimdi bu hatırlatmayı yapıyordu. Kürtler aslında Türk'tü! O sıralarda şekillenmeye başlayan siyasi hâkimiyet ve nüfus çoğunluğu arasındaki ilişki Wilson Prensipleri ile pekişmişti. Bir coğrafyada çoğunluk olduğunuzu kanıtlamanız, siyasi hâkimiyet anlamına geliyordu.

Bu tez Anadolu coğrafya ve demografyasının millileştirilmesi açısından son derece önemliydi. Ermenilerden temizlenmiş bir coğrafyada, Kürtler de Türk olduğuna göre çoğunluk hiç tartışmasız bir şekilde Türklerden oluşuyordu ve yönetme hakkı da Türklere ait oluyordu. Üstelik bu tezi sonradan Lozan'da İsmet Paşa da özellikle Musul-Kerkük konusundaki Türkiye tezini pekiştirmek için iddia edecek ve kullanacaktı. Kürtlerin Türklüğü iddiası kabul görürse, Musul ve Kerkük'te demografik çoğunluk Türk olmuş olacak ve böylece çoğunluğa dayalı bir şekilde Türkiye coğrafyasına dâhil olma meşruluğu kazanacaktı.

Lozan'da gündeme gelen başarısız “Kürtlerin aslı Türktür” tezi de inandırıcı bulunmamış, başta İngiltere'nin itirazı ile karşılaşmıştı. Musul Meselesi, Lozan'ın imzası önündeki engel olmaması

için sonradan görüşülmek üzere metinden ayrılmıştı, ancak sonuç olarak ortada bir Kürt Meselesi vardı ve yeni devletin bu konudaki siyaseti bilinmiyordu. Hatta hatırlanacağı üzere Lozan görüşmelerinin kesildiği sırada Mustafa Kemal Paşa İzmit'te İstanbul basını ile meşhur görüşmesini yapmış ve sonradan görüşmelerin tutanağında yer aldığı halde, yayımlanan nüshalarından çıkarılacak cümleyi o vakit kurmuştu. Sonradan sansürlenene, “Kürtlere muhtariyet verilebilir.” ifadesini o sırada kullanmıştı. Üstelik Teşkilat-ı Esasiye Kanunu buna cevaz veremekteydi. Gazi Paşa yazılmamasını rica etmişti, gazeteciler bu ricaya uydular. Hatta devlet bu ifadeyi sansürledi,...

Sonra Lozan Antlaşması'nı imzalamamasından çekinilen Meclis dağıtıldı. Erken seçime gidildi. Muhalefetin olmadığı, Müdafaa-i Hukukçulardan oluşan –bir muhalif milletvekili hariç– yeni Meclis toplandı. Lozan'ın Meclisçe onaylanmama riski ortadan kalkmış oldu. Bu ortamda, 24 Temmuz 1923'te Antlaşma imzalandı.

Musul-Kerkük Meselesi Lozan görüşmelerinde uzlaşma sağlanamadığı için çözümü sonraya ertelenen 3 sorundan biriydi ve 1925 yılında bu amaçla görüşmeler başladığı sırada 1925 Kürt –Şeyh Said– İsyanı çıkmıştı. Kürt isyanı, Kürtlerin Türk olmadığının kanıtı olarak sunulacaktı. Böylece Musul sorunu “çözümüne” kavuşacak ve Türkiye toprakları dışında kalacaktı.

“Kürtler Türklerden Ne İstiyor?..”

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki aylar Kürt meselesi için hayatî bir önemdeydi. Yeni şekillenmekte olan Türkiye Devleti Kürt Sorununa nasıl bakacaktı? Lozan görüşmeleri sırasında kimi ipuçları ortaya çıkmakla birlikte bu konuda tam bir suskunluk olduğuna kuşku yoktur. Ne olacaktı? Uzun süren sessizliği Beyrut'tan Ankara'ya yazılan bir mektup bozacak, yeni Türkiye'nin içinde Kürtlerin ne olacağına dair o müthiş ve muazzam soruyu soracaktı? “Kürtler Türklerden Ne İstiyor?” Bu soruya verilen cevap 90 yıllık, maalesef kaybedilmiş bir parantezi de beraberinde getirecektir.'

Osmanlıca kaleme alınan mektup, Beyrut'tan

bir Osmanlı Kürdü olan Doktor Mehmed Şükrü [Sekban] Bey tarafından Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatine sunulmak üzere, arkadaşı Nafia Vekili ve Diyarbakır Mebusu Feyzi Bey'e 14 Eylül 1923 tarihinde gönderilmişti. Bu mektuba cevap alamayınca, mektubu bir açık mektup olarak yani risale/kitapçık şeklinde yayımlamıştı. Benim arşivimde olan kitapçık Türkiye kitaplıklarında yer almıyor. Bu alanda referans olarak kabul edilen Seyfettin Özege'nin 5 Ciltlik *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*'nda da kaydı yoktur.

Mektup/kitapçık günümüzdekine benzer konular üzerinde durmaktadır:

- Yeni –İkinci– TBMM'nin açılmasıyla Kürdistan'a dair açıklamaların boşuna beklendiği,
- Mütareke ve Milli Mücadele döneminde Kürt Örgütlerinin takip ettikleri hedefler,
- Türklerin Kürtlere karşı takip ettikleri siyasetin doğruluğunun araştırılması,
- Kürtlerin Türkleşmesinin mümkün olmadığı ve cebren yürütülecek imha ve asimilasyon politikasının sakıncaları,
- Kürtleri bir millet olarak tanımanın iyiliği ve yararı,
- Kürtleri Türk milli camiasına ithal etmenin gayri tabiliği,
- Kürt milletinin siyasi haklarını tasdik etmenin dâhili ve harici yararları,
- Kürdistan'ın idare tarzı ne şekilde olmalıdır?
- Kürt Misak-ı Millisi: Kürt, lisanına hâkim ve emeğinin ürününe tasarruf edebilmeli,
- Milletlerin mukadderatlarını bizzat idare etmeleri evrensel bir ilkedir.
- Elde mevcut Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre Kürdistan'ın idaresi nasıl olmalıdır?
- Kürt–Türk ilişkilerinin gelecekte sağlam temellere dayanması gereği...

“O Halde Anavatanı Ermenistan Olmaktan Kurtarmak İcap Ediyordu...”

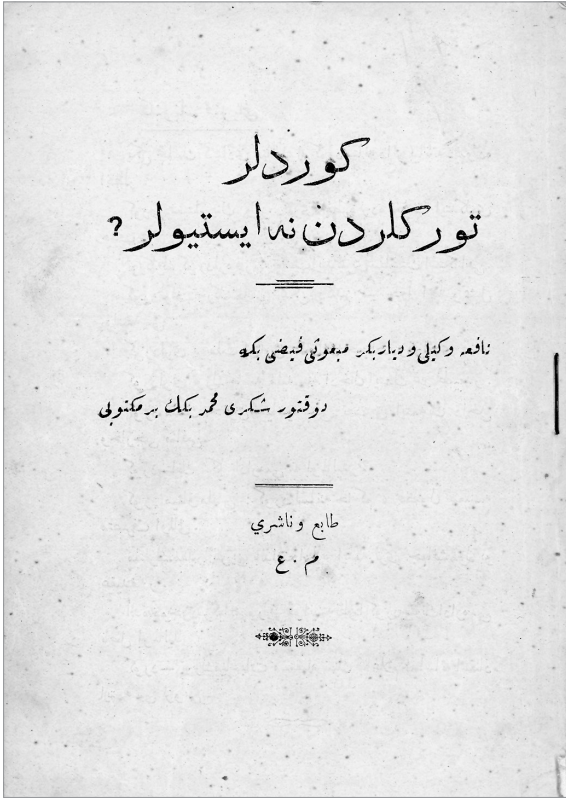
Mektupta öncelikle değinilen konu Kürtlerin ve Kürt örgütlerinin Mondros Mütarekesi'nden başlayarak Türk Milli Hareketine ve Milli Mücadele-

ye ve Kuva-yı Milliye'ye saygılı oldukları, Türk Ordusunu zaafa düşürecek, dikkatini dağıtacak hiçbir girişimde bulunmadıkları konusudur. Mehmed Şükrü Bey, Milli Mücadelenin Afyonkarahisar zaferiyle bitmesinden duydukları memnuniyeti de dile getirir. (s.5) Zafer kazanıldığına göre sıra Kürt meselesinin çözümüne gelmiştir. İttihatçıların önemsemedikleri Arnavutluk ve Araplık meselelerinin Osmanlıya çok ağır bedeli olduğunu hatırlatarak “...Kürt meselesini de devletin şan ve şerefini ve Türk ve Kürt milletlerinin –en hürde [ince] noktasına kadar– etraflı bir surette menafini [yararını] düşünerek hal ve tesviye etmemeleri için hiçbir sebep ve bahane” (s.6) kalmamıştır.

Mehmed Şükrü Bey, Osmanlı tıbbiyesinde yetişmiş bir Osmanlı aydınıdır. Kürt kimliğini keşfedince Mütareke başlangıcında ilk ismi “*Kürdistan Muhtariyet Cemiyeti*” olan ve sonradan adı “*Kürdistan Teali Cemiyeti*” olan örgüt içinde faaliyete başlar. Mehmed Şükrü Bey gibi birçok Kürt siyasetçinin etkilendiği durumlardan biri Büyük Ermenistan haritasıdır. Mütareke sırasında bir gün Beyoğlu'nda bir kitapçada “bir ucu Kafkasya'da bir ucu İskenderun'da Büyük Ermenistan haritası”nı görünce siyasi faaliyetleri yeni bir şekil alacaktır. (s.7) Üstelik bu süreçte hem Osmanlı –Tevfik Paşa– Hükümeti hem de -sonradan Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüşecek olan- Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile temas halinde olduklarını belirtir.

“Büyük Ermenistan” haritasını görünce, kendi ifadesiyle “*O halde ana vatanı Ermenistan olmaktan kurtarmak icap ediyordu.*” (s.8) şeklinde bir tepki gösterdiğini belirtir. *Kürdistan Teali Cemiyeti* Anadolu'da şubeler açarak faaliyete başlar. Bu hareket Erzurum Kongresi'nden itibaren örgütlenmeye başlayan Anadolu Hareketini rahatsız etmeden çalıştıklarını vurgular.

“Bunun bir delilini Haziranın ilk (s.8) iki haftası zarfında (Kürdistan Teali Cemiyeti)'nin kendi şubelerine ve alelumum [bütün] belediye reislerine hitaben neşr ve irsal etmiş olduğu umumda Harekât-ı Milliye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı Kürtlerce takip edilmesini tavsiye ettiği hatt-ı harekette bulacaksınız... Kendim ve müdrük bilcümle refika-i mesaim Kürt ve Türk arasında herhangi bir suret ile kan dökülmesine mani olmağa ve Ha-

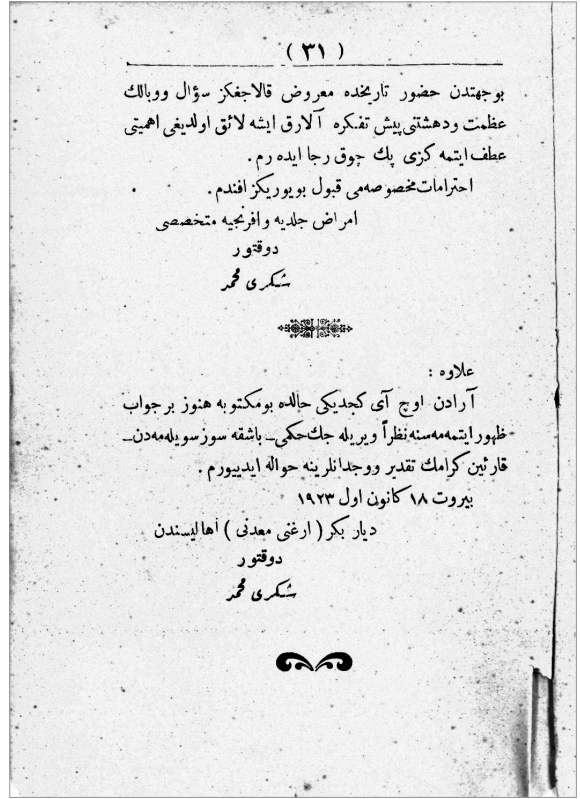


“KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYO[R]LAR?”
Nafia Vekili ve Diyarbakır Mebusu Fezî Beye
Doktor Şükrü Mehmed Beyin bir Mektubu
Tab ve Naşiri
M[im].A[yın]

rekât-i Milliye’yi her ne suretle olursa olsun vehne duçar etmekten [gevşekliğe uğratmaktan] tevakki etmeğe [sakinmaya] bezl-i mesai ettik [çaba harcadık].”

“... Şunu diyebilirim ki, Türkiye’nin şan ve şevketinin âlâsını, istiklâl-i tam ile zi-terakki ve zî-nüfuz [ilerlemesi ve etkili] olmasını halisane temenni edenlerdenim. Türkler ‘Sevr Muahedesî’ ile esarete alındıkları vakit akvam-ı saire-i İslam için fevz ve necat [zafer ve kurtuluş] ne derece kadar mevcut olabilirdi? Belki yalnız bu kanaat-ı siyasiye, rehber-i emel ve harekâtımız olsa bizim hiçbir vakit Türk düşmanı ve mana-yı asli ve hakikisi ile hain-i millet ve vatan olmadığımızı ispatı kifayet eder.” (s.9)

108 Mehmed Şükrü, Kürtlerin memleketlerinin Ermenilere “peşkeş” çekildiğini görünce bir yandan



Mektubun altına sonradan yazılan notta aynen şöyle demektedir.
İlave:
Aradan üç ay geçtiği halde bu mektuba henüz bir cevap zuhur etmemesine nazaran verilecek hükmü –başka söz söylemeden- karin-i kiramin [okuyucuların] takdir ve vicdanlarına havale ediyorum.
Beirut 18 Kanun-i Evvel [Aralık] 1923
Diyarbakır (Ergani Madeni) Ahalisinden
Doktor
Şükrü Mehmed

Avrupalıların takdirini, diğer yandan “düşmanları” Ermeniler ile Şerif Paşa-Nubar Paşa İtilafnamesi imzalayarak “Kürtlerin bir sürüden ibaret olmayıp bir idare-i muntazama [düzenli bir idare] tesisine, binaberin icra-yı hükümete muktedir bir millet olduklarını” kanıtladıklarını, bu İtilafnamenin Sèvres Antlaşması’na Kürt Milliyetçilerini de tatmin edecek bir şekilde dahil edildiğinden bahisle Anadolu’daki Yunan Ordusunun ilerleyişi konusunda şunu yazar:

“...Maazallah, Yunan ordusu galip gelmiş olsaydı ve biz de Avrupa’nın nazar-ı teveccüh ve takdirini celp etmemiş bulunsaydık memleketimizin Ermenistan’a ilhakı işten bile değildi. İşte şu endişe ile çalışan bizler, hakikatte, Kuva-yı Milliye’nin ihraz-ı zafer etmesini [zafer kazanmasını] diliyorduk.”

Ayrıca Kürtlerin, Kürdistan'da Türk hâkimiyetine nihayet vererek Kürt idaresi kurması kolayken kan dökmeye sebep olacağı için bu yolu uygun bulmadık. Esasen birbiriyle dost geçinmek durumundaki iki millet arasına nifak tohumları (s.11) ekmek istemedik, diye ekler.

Saniyen, [ikinci olarak] Kürdistan'ın Türkiye'den ayrılmasını, bu sırada ihzar etmek her iki millet için nâkabil tahmin-i netayic-i muzırrayı in taç ederdi [tahmin edilmesi mümkün olmayan zararlı sonuçları ortaya çıkardı], çünkü bu tefrika ile Türklerin müdafaasını zaafa ve belki de felce uğratarak bir esaret-i daimeye sebep olmuş olacaktık. Bunu içimizde hiç bir müdrük şahıs kabul etmez ve bilakis takbih ederdi. Sonra mahut [adı geçen] Muahedenin imzası günü, 10 Ağustos 1920'de Kürt hukuk-i siyasiyenin resmen tanındığı günü ilan-ı şâd-mâmî [sevinç ilan] edeceğimize Türklerle beraber elim bir ye's [keder] içinde kaldık. Meserretimizin ihzarını her iki milletin amali milliyesinin tahakkuku gününe talik ettik. (s.12)

Ayrıca,

“Kürt cemiyetleri, Kuva-yı Milliye'ye aleyhtar olan bütün Türk heyetlerine karşı lakayt kalmışlardır. Hiç bir vakit İtilaf-Hürriyet Fırkası'na nazarı iltifat ile bakmamışlardır. Hatta İzmir'in işgalini müteakip reislerini tekrar kabineye girmekten men etmişlerdir.”

Kürt Meselesinde Dört Tarz-ı Siyaset: “Türklerin Siyaseti Ne Olabilir?”

Mehmed Şükrü Bey yukarıdaki genel girişin ardından önce “Türklerin siyaseti ne olabilir?” sorusunu dile getirir. Bu sorunun aşağıda değineceğimiz muhtemel cevapları, bir anlamda 90 yıllık Cumhuriyet parantezi de demektir. Son seçenek hariç hepsi çok ağır bedeller pahasına denecektir. Bu sorudan sonra ikinci mesele “Kürtler ne istemelidir?” sorusudur ki Türklerle Kürtlerin kimliklerini koruyarak nasıl birarada yaşayabileceklerinin cevabıdır aranmakta olan. Ona birazdan değineceğim.

Türklerin Kürt siyasetinin ne olabileceği sorusuna cevaben 4 ihtimalden sözeder:

1) Kürtler bugünkü Türkiye sınırları içinde -Osmanlı Devleti idaresinde yapıldığı şekliyle- olduğu gibi bırakılabilirler,

2) Kürtler için Türkleştirmek politikası takip edilebilir, yani eğitim yoluyla asimilasyon.

3) Panturanizm gayesini takip ederek Kürtler için imha ve tehcir politikası izlenebilir.

4) Son seçenek ise Kürtleri bir millet olarak tanıyıp kendilerine müsait olmak esbabını ihzar ederler.

Bu ihtimallerden hiçbiri yakın tarihe yabancı değil. İlk 3 seçenek denenecek son seçenek için 2013 yılını beklemek gerekecektir...

Şimdi Mehmed Şükrü Bey'in bu ihtimalleri nasıl değerlendirdiğine yakından ve kısaca bakmak yerinde olur. Mehmed Şükrü Bey'e göre birinci seçenek, yani Osmanlı Devleti gibi Kürtleri kendi halinde bırakmak onları cahil, bedevi ve fakir bırakacağı için ne kendilerine ne başkalarına faydalı olamayacakları gibi, tersine zararlı bile olabilirler. Eğitimden de yoksun kalacakları için iyiye de kötüye de alet olabilirler.

İkinci seçenek yani Türkleştirme, Osmanlıca tabiriyle “*temsîl*” yani Frenkçe tabiriyle “*asimilasyon*” uygulaması de işe yaramaz. Ziya Gökalp'in inandığı gibi Kürtlerin Türkleştirilmesi mümkün değildir. Yaklaşık 300-400 sene kılıç zoruyla asimile edilemeyen Kürtlerin, zayıf Türk kültürü ile asimile edilmesi mümkün değildir. Mehmed Şükrü Bey bu aşamada Polonyalıları örnek veriyor. Almanların da Lehleri zorla asimile etmeye çalıştıkları, anadili yasakladıkları, okullarda yalnızca Almanca eğitim yaptıkları halde Lehlilerin buna direndiklerini, Lehlilere Almanca öğretmenin mümkün olmadığını ifade eder. Lehliler gibi milli dayanışması çok güçlü olan Kürtlerin de –eğitim yoluyla– Türkleştirilmesi asimilasyonu mümkün değildir. Şöyle diyor Mehmed Şükrü “Türkler ile hoş geçinmekten başka bir siyaset takip etmemeğe mahkum olan Kürtlerin Türkleşmesi ne kadar tatlı bir hülyadır!..” (s.16)

Mehmed Şükrü Bey'in üzerinde durduğu üçüncü seçenek cebren asimilasyon, imha ve tehcir politikasıdır.

“Belki mümkündür. Belki diyorum. Çünkü top tüfenk ve vesait-i cedide-i harbiyeye karşı Kürtlerin kendi kendilerini müdafa edememeleri muhtemeldir. Her ne kadar Ermeni tehciri kadar kolay olmasa da nihayet her türlü fedakârlığı göze aldırınlar için mümkündür. Fakat (s.16) bundan

ne fayda olur? Kilometre murabba (kilometrekare) başına üç-dört kişi isabet eden bir ülkede bütün halkı kılınçdan geçirdikten sonra oraları kim imar edecek? Kim sıyanet edecek?

Memleketin serveti, herhalde tahte'l-arz (yeraltı) ve fevke'l-arz (yerüstü) mevcut servet-i camide ve nebatiyesi değildir. İnsanlarıdır, kolları ve dimağlarıdır. Üç milyon zinde, tüvana (güçlü), her türlü terakkiye kabiliyetli bir halkı imha etmekle ne kazanılır? Hiç."

1923 yılında "Türkçülük" ile "Panturanizm" arasında yaptığı ayırım, 1925 sonrası Türk milliyetçiliğinde aslında pek fark etmeyecektir. İrredantist olmasa da sonuçta Cumhuriyet, Türkçülük ile Panturanizm karması Türk milliyetçiliğinin araçları olarak asimilasyon, tehcir ve imhanın hepsini çeşitli sebeplerle, düzeylerde ve dönemlerde deneyecektir.

"Kürdü Bir Millet Olarak Tanımak ve Hukuk-i Siyasiyesine Hürmet Etmek"

Mehmed Şükrü Bey'in üzerinde durduğu ve Ankara'ya 1923 yılında tercih edilmesini arzu ve teklif ettiği dördüncü seçenek ise Kürt'ü bir millet olarak tanımak ve siyasi haklarına saygı göstermektir.

"Dördüncü şık Kürdü bir millet olarak tanımak ve hukuk-i siyasiyesine hürmet etmek. Bendeniz bit-tecrübe kaniyim ki –tecrübem "Yemen"deki hocalıgımdandır- hiç bir millet ecnebi bir hars ile temdin edilemez. [medenileştirilemez] O halde milliyeti tanılan Kürt milleti mütemeddin ve müterakki [medeni ve ileri] olmak kabiliyetini iktisap ederse [kazanırsa] Kürdün bu inkişaf-ı mesudundan [mutlu gelişiminden] evvelemirde müstefit olacak [yararlanacak] olan yine Türk milletidir. Harsen, medeniyeten Kürtten daha müterakki [ilerlemiş] olan Türk, Kürdün menâbi-i servetinden [zenginlik kaynaklarından] istifade eder, Türke hücum edecek harici düşman karşısında, Türkün muntazam teşkilat-ı askeriye ve medeniyesine girmiş, öteden beriden toplanmış ve Türkün hesabına teçhiz edilmiş Kürt askeri yerine vazife-i askeriyelerini tamamıyla müdrük, zapturapt altına alınmış ve memleketleri hesabına teçhiz ve iâşe edilmiş, Türk gibi gaye ve mefkûre sahibi, izzet-i nefse malik, muntazam Kürt kıtaatı bulacaktır.

...Türk, Kürdün hukuk-i (s.18) siyasiyesini ka-

bul ederken Kürdün kendisine muzır [zararlı] olabilecek şekilde inkişafına [gelişimine] mani olmakla da muvazzafır. Kürt kendi hakkını ararken ve hakkı kendisine verilirken ona, veliyy-ül-irfanına [irfan sahibine] hürmet ve bütün hukuk ve menafine riayet etmesi de öğretilenektir."

Osmanlı döneminde parlamentoda biri İttihat ve Terakki diğeri Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmak üzere iki fırka olduğunu belirten Mehmed Şükrü, ilkinin Türk milli hâkimiyetini savunurken, diğerrinin Arnavut ve Arapların ağırlıkta olduğu ve Hıristiyan unsurlarla Türk milli hâkimiyetini yıkmaya çalıştığını belirterek ikinciler arasında Kürt olmadığını vurgular. Kürtlerin "iftirakçılar" yani ayrılıkçılarla işbirliğine girmemiş olduğunu özenle belirtir. (s.19)

"Çünkü İttihatçılar (s.19) o vakit Türkçülük siyasetini bu kadar alevlendirmemişlerdi. Zahren Türk ve Kürt müsavi [eşit] idi. Hâkimiyet-i İslamiye dersiniz Kürt de dâhil, Osmaniye dersiniz, her ne kadar Türk hâkimiyeti maksut bile olsa [amaçlansa] izzet-i nefsi cerihedar etmiyor [yaralamıyor]: Çünkü bu 'nam-ı mülûkâne' [devletin ismi] herkesin meclubu ve mahbubu [bildiği ve sevdiği] idi.

Fakat bugün Türkçülük, bütün teferruatıyla vaziyete hâkim olunca (Kürt)ü Türk camiasına ithal etmek pek gayr-ı tabii ve Kürt'ten pek dün [aşagğı] milletler sahib-i istiklâl [bağımsız] iken, Kürtlerin kemal-i hâhiş ile [tam bir istekle] Türk camiasına girmeleri gayr-ı mümkündür. Harb-i Umumi'ye iştirak eden galip ve mağlup devletler arasında yalnız Kürtler, İran, Türk ve Irak devletleri arasında munkasim [bölünmüş] olarak kalıyorlar ve kendi mukadderat-ı milliyelerine sahip olamıyorlar. Bu bir hakikat iken Kürt mebuslarının ittihaz edecekleri tarz-ı siyaset ve bütün hulus-i kalplerine rağmen Parlamento'da âtiyen alacakları vaziyet, galip fırka-i hükümeti sarsmağa say olan muhalif Türk fırkasına müzaheret yahut onunla teşrik-i mesai etmek olacaktır. Bu tarz-ı hareket, hiç bir vakit Kürtler için mergub [rağbet edilmiş] bile olmasa hırsı celp etmekten hali kalmayacaktır. Hâlbuki Kürde bir hakk-ı siyasi tanımakla bu mahzur bertaraf edildikten sonra Meclis-i Milli'de bulunacak Kürt mebusları, Türk idaresini daima takviye etmekle (s.20) binaberin ihtirasat-ı şahsiyeye alet olmaktan ziyade hükümet fırkasına müzaheret ve muavenet göstermekle mükellef olacaklardır. Bunun dâhili binbir faidesinden maada harici menafi hiç bir vakit istihfaf edilemez."

“Biz Türklerden Ayrı Yaşamak İstemiyoruz” ve Kürtlerin Misak-ı Millisi: “Lisan-ı Millimize Hakim ve Mahsul-i Sayımıza Mutasarrıf Olmak”

Mehmed Şükrü buradan Türklerle Kürtlerin nasıl birarada yaşayabilecekleri sorusuna cevap vermemeye geçiyor. Birlikte yaşamının formülü hem Kürtlerin gelişimini sağlayacak hem de Türklerin zararına olmayacak biçimde olmalıdır. Kendi ifadesiyle “O halde hem Kürdün inkişaf-ı müstakbeline [gelecekteki gelişimine] müsait olmak, hem de Türk’ün zararını müeddi [sebeplere] olmamak suretiyle Kürdistan’ın tasavvur edilen idaresi ne olabilir?” Bu noktada Türklerden gelecek itirazı da şu cümlelerle karşılar:

“Türkler derlerse ki, biz istiklalimizi kanımızı dökerek kazandık, hiç bir sebep-i mücbir [zorlayıcı sebep] yok iken, bahusus siz Kürtler kuvvetinize istinat etmez iken nasıl bu kadar metalibde [taleplerde] bulunuyorsunuz? Cevaben deriz ki istiklâl, esasen bir hakk-ı tabiidir, o verilmez ki alınsın. Mahaza biz Türklerden ayrı yaşamak istemiyoruz.”

Bu cümleden sonra iki konudaki hakkı öne çıkaracak ve bu iki hakkı Kürtlerin Misak-ı Millisi olarak ifade edecektir:

“Türkler, ne derlerse desinler ve ne düşünürlerse düşünsünler biz Kürtler de ‘lisan-ı millimize hâkim ve mahsul-i sayımıza mutasarrıf olmak’ istiyoruz. Bizim bugünkü ve yarınki ahd ve misak-ı millimiz de bu cümlede hülasa edilebilir.”

Kürdistan Tasavvuru...

Mehmed Şükrü Bey, Kürdistan tasavvuru için öngördüğü yönetim şeklini de o dönemin Anayasa’sına yani *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*’nun 22. Maddesine atıf yaparak açıklar. Maddeyi biraz değiştirerek şöyle veriyor:¹ “aralarındaki münase-

1 22. ve 23. Maddeler aynen şöyledir:

“Umumi Müfettişlik”: MADDE 22-Vilâyetler, iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleştirilerek, umumi müfettişlik kıtaları vücuda getirilir.

MADDE 23-Umumi müfettişlik mıntukalarının umumi surette asayişinin temini ve umum devair muamelatının tefitişi, umumi müfettişlik mıntukasındaki vilâyetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi umumi müfettişlere mevduktur. Umumi müfettişler Devletin umumi vezaifile mahal-

bat-ı iktisadiye ve içtimaiye ve lisanıyeye nazaran vilâyetleri birleştirerek Müfettiş-i Umumilik mıntukaları ihdas” edilir. Yani iktisadi ve toplumsal ilişkilerini gözönüne alarak “Genel Müfettişlik” kurulabilir, diyor. Maddede olmayan “lisan” ilişkisini Kürtçeyi düşünerek kendisi eklemiştir. Ardından şu fikrini açıklamıştır:

“Mesele, basit. (s.25) Ekseriyetle Kürtlerin sakin oldukları havaliyi 22. Maddenin târifatı veçhile birleştirelim, Müfettiş-i Umumilik ihdas edelim. Bu Müfettiş-i Umumiliklere aynı kanunnamenin 23. Maddesini harfiyen tatbik edelim. Bugünkü İdare-i Vilâyet Kanunnamesi mevaddı da maksadı temin eder. Yalnız bu Kanunnameye zikredilmeyen bir maddeyi yazmadan ilave edelim: Müfettiş-i Umumi Kürt olmalıdır. Bu Kürt, rical-i Devlet-i Osmaniye’den olabilir, mebusan-ı kiramdan olabilir. Müfettiş-i Umumi’nin intihabı Millet Meclisi tarafından icra edilir. Azli de bazı kuyuda [şarta] tabi olur, bu takdirde Kürtlerin inkişaf-ı medenisine [medeni gelişimine] hiç bir mani kalmayacağı gibi ordu ve siyaset-i hariciye ve alelum mesail-i müşterekenin halli Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine ait olacağı için her türlü tohum-i iftirakın saçılmasına da müsait bulunmayacaktır.”

Yani ayrı bir düzenlemeye ihtiyaç göstermeden var olan Anayasa ve yasalara dayanarak yapılacak bir düzenlemeye yalnızca yöneticinin Kürt olması şartını eklemektedir.

Kürtlerin Gözünde Mustafa Kemal Paşa...

Mehmed Şükrü Bey’e göre, eskiden beri süregelen “Türk-Kürt Meselesi”nin İstanbul’daki bütün Mütareke kabineleri tarafından her iki milletin yararına olacak şekilde çözmek istemişlerdi. Hâlbuki Ankara Hükümeti farklıydı:

“Fetânet ve dirayet-i siyasiyesiyle bütün seflelerine tefevvuk eden Ankara Hükümeti kabineleri kendi nokta-i nazarlarından haklı olarak, harp devam ettiği müddetçe bu meseleden bahsetmemişlerdir, çünkü müdafaa-i milliye zaafa uğrayabilirdi mütalaası vardır fakat şimdi bir mani kalmamıştır.”

li idarelere ait vezaif ve mukarreratı daimi surette murakabe ederler.

Kısaca Kürt meselesinin halli vakti gelmişti. Tam da bu noktada hem Mehmed Şükrü Bey'in hem de dönem Kürt hareketinin Mustafa Kemal Paşa'ya bakışları önem taşır. Mektup boyunca Mustafa Kemal Paşa'ya ve onun öncülük ettiği harekete olan saygı dile getirilmiştir.

“Kürt meselesi ancak ve ancak Mustafa Kemal Paşa'nın zaman-ı riyasetlerinde halledilebilir. Müşarünileyhin evsaf ve kemalâtı (s.28) hakkında kudret-i kalemiyemin müsaadesi nispetinde elfâz-ı cemile ve senaiye [güzel ve övücü sözler] sarf etmediğim sebebi riyakârlığa hamledilmesi korkusudur. Paşa'nın zaman-ı iktidarlarında Kürtlerin de dirayet ve basiret-i siyasiyelerinden müstefit olmalarını temenni ediyorum. Allah muammer etsin, insan olmak haysiyetiyle fanidirler birçok asar ve delaliyle Paşa'nın Kürtleri sevdiklerine hükmediyorum.”

Paşa Hazretleri gibi azim ve irade sahibi, kanaat-ı fikriyelerini rüfeka-yı siyasiyelerine telkin edebilir, ind-el-nas *populaire* bir zaim-i zi-şerefden maada kimse bu meseleyi hal ve hasm edip [kesip] atamaz. Paşa, en samimi milliyetperverlerin bir enmüzc-i bedii [güzel örneği] olmak itibarıyla aşk-ı milliyi herkesten ziyade takdir ve tahsin ederler. Vücuda getirdikleri eser-i muazzamın önünde milliyetin mana-yı mübarekini ve kutsiyetini müdrük her medeni insan gibi hürmetle, eğilirken Türk-Kürt münasebat-ı müstakbelesini sağlam ve gayr-ı kabil ender üss-i esasta müstenit olarak tesise inayet buyurmalarını bahulus-i kalb [samimiyetle] istida ederim. (s.29)

Mektubun Akıbeti ya da Sonuca Ne Hacet!

Ancak bu mektup hiç yankı bulmaz. Bunu mektubun/kitapçığın² sonuna Beyrut 18 Kanun-i Ev-

2 Benim görebildiğim kadarıyla bu eser, ilkin Mehmet Bayrak'ın hazırladığı bir kitapta yer almıştır. [Bkz. Şükrü Mehmet Sekban'ın Kürt Sorununa İlişkin Bir “Muhtıra-Mektub”u

vel 1923 tarihli ve “Diyarbakır (Ergani Madeni) Ahalisinden Doktor Şükrü Mehmed” imzasıyla ilave edilen nottan anlıyoruz. Not şöyle:

“Aradan üç ay geçtiği halde bu mektuba henüz bir cevap zuhur etmemesine nazaran verilecek hükmü –başka söz söylemeden– karin-i kiramın [okuyucuların] takdir ve vicdanlarına havale ediyorum. (s.31)”

Kürt çevrelerinde Mehmed Şükrü Bey'e dair kimi kuşkulu yargılar vardır. Burada tartışmayı lüzumlu bulmadım. Daha sonra değineceğim. Ancak ilginç olan nokta Mehmed Şükrü Bey, 1923 yılında Kürt gerçeğinin tanınmasını isterken; asimilasyon, cebren asimilasyon, imha ve tehcirin işe yaramayacağını, Türklerden ayrı bir millet olan Kürtlerin benliklerini asla kaybetmeyeceklerini belirtirken, 10 yıl sonra, 1933 yılında yayımladığı bir kitapta tam tersini söyleyecek, Kürtlerin Türklerden geldiğini ifade eden bir kitap yayınlayacaktır. Aslında bu tür iddiayı önce İttihat ve Terakki ortaya atmış daha ilginçini sonra da 1922 yılında Kürt aşiretlerden bazıları bu tezi benimseyerek, Kürtlerin aslında Türk olduklarını ileri sürmüşler ve Ankara'ya bu minvalde mektup yazmışlardır. Türkiye'de Devletin uzun süre kullandığı “Bakın Kürtler bile Türk olduklarını iddia ediyorlar” şeklindeki bu ilginç belgeden ve ne anlama geldiğinden önümüzdeki sayılarda söz edeceğim.

(1923) “Kürdler Türklerden ne istiyorlar? Nafia Vekili Diyarbakır Mebusu Feyzi beye doktor Şükrü Mehmed Beyin Bir Mektubu,” iç. Mehmet Bayrak (haz.) *Açık-Gizli / Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri*, (Ankara: Özge Yayıncılık, 1994) s.26-39 Ayrıca bkz. Martin Strohmeier; *Crucial Images in the Presentation of a Kurdish National Identity Heroes and Patriots, Traitors and Foes* (Leiden-Boston: Brill, 2003) Ayrıca Ahmet Alış'ın şu ilginç makalesine muhakkak bakılmalı. <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=528&makale=K%C3%BCrtler>